

— “Պայտիկ, որ տեղ (չ) կ'ըլլաս,”

124. Ասաց. “Վեր տեղ (չ) կ'ըլլամ... չըլճ գլխերդ դ(ե)նր կ'իյնամ ա'իյնամ թակա'որ(ի) արեւելայ լաւեճկը տակվէ ընցիմ, բ'ըլքիմ ըզ-լաւեռն թալալ վըր ձի (ի՛նչէ),”

125. Ասին. “Պայտիկ, (ը)սին, վըլա միւք է(լ), ա'իկնք (ը)նտեղ, լէ ճամբաթ չըլճ գլխ-տեր. տիւ ընցը՝ լաւեռն մի (ի)յնա'նք,”

(Ըրբ-ն-իւնի)

Թ Ղ Թ Ա Վ Յ Ո Ր Ի Ի Ն

Ան Ս'են. եւ Սիրնի. Հ. Ներսիս Ալիկնեան.

2եր 1908 փետրուար 25ի նամակաւ փա- փազ յայտնեցիք՝ որ պատուական Հանդիսիդ մէջ հրատարակած հայագիտական ուսումնասիրու- թեանցդ ճասին եթէ ունենամ դիտողութիւններ՝ հաղորդեմ 2եզ։ Եօժարութեամբ մեծաւ կը կա- տարեմ զգափաքդ, քանզի բանասիրի յիսնամասց կենացս մէջ ոչ ինչ այնպէս ախորժելի եղած է ինձ՝ որպէս ծանուցանել այլոց զսակաւն զոր դի- տեմ, ցանկալով որ եւ այլը շնորհ ընեն ծանու- ցանել ինձ զբազումն զոր չգիտեմ։

Յետ ցաւալից երկայն ամիսներու զոր ան- ցուցի, այժմ 2եր աղբթիք եւ որորմութեամբն Աստուծոյ կը սկսեմ ոգի առնուլ սակաւիկ մի, եւ լսաւալ քան զամենայն կը փութամ հասնել վկամա լսաւորիդ։

Յ.

Գրեցիք (1908 Նոյեմբեր, երես 325 բ) թէ “Խաղբակեմ” բայն բառալին անգամ յերեւան կ'իյնէ ի շաւին Տիմոթէոսի Ա. Աղեքսանդրացոյ “Ի Սուրբ Աղայն Մարիամ եւ յողջոյնն Եղիսարեթի” զոր հրատարակեցիք (անդ, 326 ա—327 բ)։

— “Խաղբակեմ” կը գտնուի արդէն ի Նոր Հայկազեան Բառարանին՝ երեք վկայութեամբք յետ Ոսկեգարու, յորոց մին է այն Տիմոթէոսի. “Ըսը ընթերցաւ ոչ Խաղբակեմ, յերբորդ ճամբնարէ Ս. Ղազարու (ի 2եր հրատարակու- թեան, անդ, 327 բ)։ Ար յաւելում չորրորդ (մանաւանդ թէ առաջին) վկայութիւն մի յուկե- զարէ. “Թէպէտ զամենայն կամի Խաղբակեմ (Սա- տանայ), յաւաքինիսն չկարէ զամագիտ լինել” Ոսկեգարան, Մեկնութիւն Ա. Տիմոթէոս, Է. Յորդորակ, 61։

Բ.

Ի նմին ամսաթերթի (335 բ, ի ծանօթու- թեան 2) կ'ըսէք թէ “Հայ պատմաբանց քով լուծած է բուրբոյնն (Յովհաննէս Բ. Գարեգինեցի) կաթողիկոսին փախուստն Կ. Պոլսի եւ հոն վախ- ծանլլըն”։

՝ 86 ք-ի կանոնը՝ համար 58, 110 եւն։

— “Պայտիկ որ տեղ կ'երթաս,”

124. Ըսաւ. “Որ տեղ կ'երթամ... չէք գիտեր ուր կ'երթամ. տ'երթամ թագաւորի աղջկան պատու հանի տանիվեր անցնիմ, թերեւս թաշկինակը ձգէ իմ վրաս,”

125. Ըսին. “Պայտիկ, յիւրաւի մնը ալ պիտի երթայիք այնտեղ, բայց չենք գիտեր ճամբան. գուռ անցիր մեր առաջ երթանք,”

— Թերեւս աւելորդ չըլլայ նշանակելն՝ թէ ի հայերէն թարգմանութեան Միխայելի Ասուրցոյ կը յիշուի կաթողիկոսին փախուստն եւ ճանհն ի Կ. Պոլսի. “Եւ կաթողիկոսն մեծ” որ նստէ ի Դուին, քնաց ի կոստանդնուպալսն անել զաւրք ընդգիմանալ Պարսից... որ եւ յամելով նորա ի կոստանդնուպալսն, ննջեաց ուղղափառ խոստո- վանութեամբ, եւ մեծ պատուով ամփոփեցաւ յուղղափառացն,” ապ. Եղիսարեթի, 1871, երեքը 264—265. ուր հրատարակելն կ'ըսէ յերես 265, ի ծանօթութեան 1. “Բանք Միխայելի ակնարկին ի Մովսէս կաթողիկոս Եղիվարդեցի. այլ սա ոչ չողաւ ի Կ. Պոլսի, խնդրել ձեռն օգնանիւնու- թեան ընդդէմ Պարսից, այլ Վարդան զօրավար փախուսայ անկաւ անդ. եւ յուշական զօրք գար- ձեալ ի Հայոց՝ պատերազմեցաւ ընդ զօրս խոսրո- վու։ Իսկ Մովսէս կաթողիկոս վրանանեցաւ ի Հայս յԱթոռ իւր յամի 593։”

Գ.

“Յովհաննէս կաթողիկոս Բաբբեռնեցի” ի վերնագրին (1909 Յունուար, 14 ա). եւ դար- ձեալ. “Ի նմին ամի յորում կ'ընէք կեանքը Բա- բբեռնեցի” (Մարտ, 76 բ)։

— Ասելի էր Բաբբեռնեցի, Բաբբեռնեցի, զի էր ի Բագարան գեղջէ կողովիտ գաւառի Այրա- րատայ. իսկ Բագարանեցի է գաւառ Այրարատայ։ Ա՛յլ է եւ Բագարան քաղաք Արշարունեաց գաւառի Այրարատայ։

Դ.

“Հ. Ալիշան կ'անուանէ զՅովհաննէս [Բա- զարանեցի]՝ Միւսական,” բայց թէ ինչ աղբերե ուսեալ եւ ինչ իմաստով, անյայտ է ինձ” (1909 Յունուար, 14 ա)։

— Աղբերն է Յովհաննէս Մայրապետեաց Թուղթն առ Դաւիթ՝ եպիսկոպոս Մեծ Կողմանց, Վառ Գործիւրցոյ եւ Նյութիւրցոյնիւն. “Եւ անին զՅովհաննէս Ալիշան, ձեռնագրեցին (կաթողի- կոս)։ եւ հնազանդեցան քաղիկոսական կրաւ- րիցն.” Պատմութիւն Ալուանից, ապ. Հասնա- զարեան, 1860, Հ. Ա. երես 403։

“Առաջին Ալիշանն (որ եւ Միւսականայ, Միւսամուս), եղած է Սուրբն Միսէնն, ծնեալ իբր 390ին ի Միսան կիլիկիոյ (Ալեքան, Միսոսն, երես

213 Բ), եւ մեռեալ 459ին, Ունեցած է իւր օրինակին հետեւողներ յԱտուրաց, եւս եւ ի Հայոց: Սիմէոն եւ իւր նմանիքն կը բնակէին մէկ թէ «ի գլուխ սեան», որ անկարելի է, այլ հին Կիւսիանայի մնացած կիսաւեր կամարակապներու (գլ. Portique) վերայ (տես Stylite ի Բառարանս Գաղտնական Աղանձոյ եւ Լիարէի): Նոր Հայկական Բառագիրքն աղքատ է «Սիւնական», բառի վկայութեամբք ի նմանեաց. աւասիկ այն ամենայն յիշատակութիւնք բառիս զորս գրած եմ յիմ Բառարան Հայերէն լեզուի. «Ի Ջեննոնի՝ աւուրս պայծառանայր Սուրբն Սիմէոն Սիւնական», Անանիա Հերակացի, Ժամանակօրէն-իւն, Վենետիկ, 1904, երես 29, վերջին երկու տողք (տես եւ «Վարդ Երանելոյն Սիմէոնի Սիւնակեցի» ի Վարդ Հարանց, Է. Ա. 324—326). — «Դանիէլ» վանից երեց է Սիւնական Սարգսյի... եւ իշխան Սիւնական եւ վանից երեց Սուսանայի: Թուղթ Սարգսյ ուղարկուած առ Ներսէս կթ. Բ Աշտարակեցի. Գլխ. Թուղթ, 52. — «Եւ ասէ Սիւնական իւր էր ազգաւ Ասորի, ցեղերմ» պատրիարքն Անտիոքու: Ես ընդ մեզ ոչ հաղորդեմ... Եւ ասէ Սիւնական. Վառեսցուք չուր, ով տէր իմ պատրիարք, Վարդ Հարանց, Է. Բ. 384. — «Եւ ասէ (պատրիարքն) ցիւնական... Եղայնժամ տեսնալ Սիւնականի ցահեղ սքանչելիքն՝ զարմացաւ», անդ, 385 (ուր կ'ըսուի որ եւ «Սիւնականայ», 384, եւ «Սիւնականաւ», 384 երկրորդ). — Նոր Հայկական, ի բառն «Սիւնական», ի մէջ կը բերէ զՏեսուպայ վկայութիւնը յՈսկրիօրէն. «Սկուս իմ կարգապահ էր բան Սիւնականի», ինձ թուի թէ այս է զոր կը կարգաւք է Գլխ. Թուղթ, 523. «Եւ ամն սարկաւազ մի տկարացեալ էր ի բանս Սիւնականի», ուր եւ կ'ըսուի վերագոյն. «Կոչեաց զնոսա Սիւնականց մի, եւ ասէ ցոսա», տես զայս բան եւ ի Միխայէլ Սարբի, տպ. 1871, երես 202, այլով շարադրութեամբ:

Իսկ Սիւնական ի Հայոց, բաց ի վերջգրեալ Եօփճանէ Բագարանեցոյ՝ որ ապա եղաւ հակառակածա կաթողիկոս ի բաժնին Եօնաց՝ մօտ ի կատարած Ջ. Գարու, կը յիշուի եւ այլ ան Եօնաց. «Կանոնք Սահակայ վերջնոյ Հայոց կաթողիկոսի: Հարցմանք կանոնականք Եօնանոս Սիւնականի քաղաքաց, եւ առնելէր եղեալ Պատասխանիք նմին Սահակայ՝ Հայոց կաթողիկոսի, եւ նորին ամրոնակցաց եպիսկոպոսք «բազմաց», Տաշեան, Եօնացի, երես 372 Բ. ուր գրեալ է եւ Սիւնականի, երկրորդ, 272 Բ, 427 Բ, 653 Բ, որ թերեւս ուղղագոյն ըլլայ, ինձ անսօթ նշանակութեամբ: Նա եւ Սողոմոն Գառնեցի, կաթողիկոս յամեն 788—789, Սիւնական եղած է յառաջ քան զկաթողիկոսութիւնն, ինչպէս կը տեղեկանա՝ ի յաղագր. «Սիւնականութիւն, բառէ Մաշ-

տոց վարդապետի Եղիշարեցոյ, այնմ՝ որ յետ մահուան Գեորգոյ Բ. ի Գառնեցոյ նստաւ յաթոռն կաթողիկոսական լով 7 ամիս («Սիւնականութիւն, զկայ ի Նոր Հայկականի»): Յին գրով հասեալ կայր յամենայն երկրս բանիւք, զոր Տեառն Սողոմոնի [Գառնեցոյ], Հայոց կաթողիկոսի, վերջեւն է պիւնականութեան լեզու է ի (այլ. լեզու էի, Իւն) խոստումն ի տան հարցեալ է թղթով զեւր վարդապետ Սողոմոնի Բաղանց հայր: Մաշտոց վարդապետ Եղիշարեցի, Թուղթ առ Գեորգ կթ. Բ. Գառնեցի Արարտ, 1902, Եօնիս-Օգոստոս, երես 748. այս է զոր կ'ըսէ Ստեփանոս Ուսպեղեան, Պատմութիւն Յունական, Մոսկու, 1861, Գլուխ 14. երես 116. «Կեսըն (ի կրօնաւարաց ուխտն Մաքեդոնաց) գնացին... ի գաւառն Հիբակայ, ի սուրբ ուխտն Ջրեակ, յորում պայծառանայր այն պա Սողոմոն (աշակեալ Սողոմոնի Հարանց հաւր) նշնութեամբ պիւնական լեզու»):

Ե.

«Նեանիս սպինջական են առաջնորդ եւ կարգապետ իմն պարտ է ասել (այլ. զիս պարտասեւ) որ ազգի միոյ ապստամբութեան եղեալ պատճառ, այլովք հանդերձ, կը գրէ Վրթանէս Բերթով առ Սորմէն Սարապտաւ (Գլխ. Թուղթ, 93): Այս բանք կ'անհարկեն ըստ Չեղ ի Յովհաննէս կաթողիկոս Բագարանցի (1909 Եօնուար, 15 ա, 17 ա, ծանոթութիւն 3):

— Ես կարծեմ թէ կ'անհարկեն ի վարդան Մամիկոնեան՝ որ սպանեց զմարգարէն Սուրեն յամին 572, եւ ապստամբեցաւ ի Պարթիս: Այսպէս կը հասկանայ եւ Զ. Ալեշան (Արարտ, 407 ա):

Զ.

Վրթանէս Բերթով կը գրէ ի նմին նամակի առ Սորմէն (Գլխ. Թուղթ, 97). «Փոխանակ նեղ գրանն է ի նշանակեց զայնն բանայցէ: Այսպէս կարգացած է եւ Զ. Ե. Գաթըրեան (1909 Եօնուար, 16 ա, ծան. 1), զորոյ աշխարհաբար թարգմանութիւնն ի մէջ կը բերէք (անդ, 17 Բ). «Փոխանակ նեղ գրանն է ի նշանակեց զայնն պիտի բանայ»:

— Ըստ իս պէտք է որբագրել ի նշանակեց (ի նշանակեց), սեռական (մէ բացական), զի Վրթանէս կ'անհարկէ ի նոյն ինքն Սորմէնայ բանս (Գլխ. Թուղթ, 91). «Մասնիկ կ'ընդհանրութեամբ եւ նեղութեամբ ընդ նեղ գառն սիբոյ, եւ բռնալ ըստ գոռն ի նշանակեց» (այլ. թիւնմութեամբ):

Նախնեաց ամեն կարգի Մասեանագրութեանց մէջ շատ եւ շատ անգամ ընդօրինակողք «Ջ» նախդրի գրած են սխալմամբ փոխանակ «Ի» նախդրի, եւ «Ի» նախդրի փոխանակ «Ջ» նախդրի, զորս մի ըստ միոյն նշանակած եմ յիմ նԱՆԻՔ երկարութեան: Գիրքն է գուշակել թէ «Ջ» եւ «Ի» կարեւոր նախդիրներուն այս շփոթութեամբ՝ որչափ եւ որպիսի անհեղեղ, անիմաստ եւ անքերական ասացուածներ ծնած են:

1 Սեւայ եւ «Ջեննոն», որոյ կոչուածութեան տարիներն են 474—491, մինչդեռ Սիմէոն Սիւնական վանականն է յամին 459: Սիմէոն պայծառացած է յաւուրս թեոգոս Բ. Մարիկոսու եւ Լեւոն Ա. կոչուեցաւ:

2 Սիւնական աշխարհ, կորին, վարդ Սեւակէլայի Մաշտոց, տպ. 1833, երես 14, տողք 12—13 ի սարբ. է երկրին Սիւնեաց, Սիւնեք:

ե.

Գրած է Լ. Յ. Գաթրճեան (1909 Յու-
նուար, 18 ա). «Քիչ չէ, 50 եւլի-դոլարունէ՛ եւ
390 Հաղթ (վանդա), եւ քահանայք ժողոված Գրե-
նոյ խոր եկեղեցին».

— «Եպիսկոպոս Եւ, Կ'ըսէ եւ Գիբն
Քոլմը, 147, որ յանունէ կ'ընշալէ լոկ 12
եպիսկոպոս Բայթ Ռեխանէն թուի թէ կարգա-
ցած է «Եպիսկոպոս Ժ», զի Կ'ըսէ «Այս Գրե-
նի եպիսկոպոս» (Բ. Լ. 55), եւ իբրեւ ալ կ'ընշա-
նակէ յանունէ 10 եպիսկոպոս միայն, ի բաց
թողով զՅովհաննէս՝ Արծրունեաց եպիսկոպոս,
եւ զՅովհաննի՛ Ելոյ եպիսկոպոս, որ կան է Գիբն
Քոլմը:

Ը.

«Յովհաննի Ելոյ (?), Թաղէն Առնայոյ (?)
եպիսկոպոսունը», կ'ը գրէ նոյն Լ. Յ. Գաթրճե-
ան (1909 Յունուար, 18 ա), յայտնելով զեւր
տարակոյն «Ելոյ» եւ «Առնայոյ» անունաց մասին:

— «Ելն» (սեռական Ելոյ), եւ «Առնայ»
(սեռական Առնայոյ), երկուքն եւս Պարսկահայոց
գաւառներ են: Առնային կ'ը գրուի Ելն, Եղն,
Էղն, (սխալ են ուղղականքն Եւ, Եւ, Էւ, ի Ցան-
կին Յատուկ Անունաց, Գիբն Քոլմը, 548), Ելն,
եւս Ալլն (որ եւ այլով անուամբ կուրհիման՝)
երկուքն կ'ը գրուի Առնայ եւ Ըռնայ: Առնայի
վայոյն Ելնը ի բաց:

Ա. Ելն կամ Ալլն. «Պարսկահայոց յեկեց կայ
կործնէց առ Ասորպատականաւ, եւ ունի գաւառս
ինս. Ալլն՝ որ է կուրհիման, ի Խորենայոց, Ալլար-
Շաղցոյ, 608. որ յՂջդարձական օրինակին հրա-
տարակոյն ի Սորբանէն, յերես 32, կ'ը գրուի
«Ալլն», որ կուրհիման է», — «Յալապս եպիս-
կոպոսայ» որք ընկալան ամօտն ի տեղին անդին ի
Արբոյն Գրիգորի յիւրաքանչիւր գահաւ... Առա-
ջին՝ Հարթայ եպիսկոպոսն... քանն եւ ունին՝
Մեհնունեաց, քանն եւ ունին՝ Ելոյ», Ուխտանէն,
Ա. հ. 100 (Ելոյ անունը չի գտնուիր յ'Արարոյ
ամառգրի, 1905, Յունիս, երեսք 558-559). —
«Յոհաննի՛ Ելոյ եպիսկոպոս» Գիբն Քոլմը, 146.
Կամ Ելոյ. անդ, 149. Կամ Էլոյ, անդ, 151.
— «Ալլահ-Էլ» Ելոյ տեւր. Թովման Արծրունի,
Ա. սպ. 161. — «Հանին ի սահմաննոյ Հայոց»,
էր որ ի կողմն Ելոյ, եւ էր որ ի կողմն Ասորպա-
տականի եւ Պարսից, անդ, 166. — «Որով
եւ [է] առ իսկ գգաւատն Ելն» Անանուն Ար-
ծրունի, 313. — «Իսկ Պարսկոնայոց գահահան

խուժան անեալ, գաղտաղանց եղեալ ընդ անկոխ
ճանապարհս, գան հասաննն ի Մարգարատան
գաւառ» յաւանն վիտահոս... Իբրեւ եհաս
գաւառն առ մարգարէն Հայոց Գուրգէն, Ելոյ
չհաս նոցա հազար արամբք, վառեալ ի գէն եւ
յառապէն, եւ գնացեալ եհաս Ալլն գաւառն,
Թովման Արծրունի, 291-292. — «Տէր Երեւն
(այս. Եղեա) ամս եւթն: Ի Տէր Երեւնէն (այս.
Եղեպէն) էառ զԱլլովմամբ Գաղիկ, եւ ետ նմա

գրին 1905 տարւոյ Մայիսի, Յունիսի, Յուլիսի-Օգոստոսի,
Սեպտեմբրի եւ Հոկտեմբրի հնդկ թիւերուն մէջ ընդար-
ձակ ուսումնասիրութիւն մի հրատարակեցի, «Թովման Ար-
ծրունի եւ Անանուն Արծրունի երկու այլնույլ Պատմա-
գիրք ենք վերնադրով: Աւսումնասիրութեանս նկատմամբ
կ'ը գրէ Լ. Յ. Ղազիկեան իւր Հայկական Նոր Մտայն-գի-
տութեան գործին մէջ, 1909, էջ 772, յանունն «Թովման
Արծրունի», «Կ'երեւ, ի Նորայրի ծանօթ չէ վերանայնութեան
Թովման Արծրունի թիւիւր, որուն Յառաջընթանին
մէջ արգէն: Բրտեհէն շատ առաջ (1852) Գրիկն Գրիկեան
գլուխութեան մասին կ'ը խոսուի, Ղազիկեան կ'անարդի ի
հետագայ ըստ վերանայնութեան Թովման Արծրունի հրատա-
րակութեան Կարիւրաւանութեան յերեսն 2-3, գործ եւ
իկնք ի մէջ կ'ը գրէ յէջ 768 իւր գործին, «Որքեւ Գի-
րիկն է յընթացիկց անտի վիպոցն ուսանիլ, այս մասունն
որ պիտի ի լուս ընծայի, ոչ միայն եւ նոյն մասնակա-
նէ գործ, Թովմանի ասեմ Արծրունի, այլ յետ նորա այլ ոք՝
որոյ անուն չէ մէջ ծանօթ, յառաջ խաղաղութեան եւ
զպատմութեան միջեւ ի ՇՀ ամ Հայկական ուսմանի, որ
է 1221 երորդ յէջ 1221, սլ. 1121, ինչպէս սրբաբանն եմ
ի Բաւոլմէջ 1905, Մայիս, երես 232 ք, ծան. 6. Ղազի-
կեան եւս սխալ կ'ը գրէ յէջ 1221, անդ, էջ 768) ամ
փրկական թուականութեան, յորս անմարմն էր Թովմանի
Արծրունի մեալ կենդանի, այնք՝ որ Գրիկն Թովմանի-
կն զնի Գաղիկ Արծրունի, մեկույ յամ Թովման 927
կարգա՝ 943. Ինչպէս եւ զայս սրբաբանն եմ ի Բաւոլմէջ,
1905, Մայիս, 233 ա. Ղազիկեան եւս «927, անդ, էջ 768»:
Ղազիկեան ըստ կարգացած չէ զնի վերջինէալ
ուսումնասիրութիւն, ուր յայտնապէս գրած եմ (Մայիս,
227 ք-228 ա). երկու սպառկութիւնն ունիք Թովմանի
Արծրունի Պատմութեան. առաջին՝ Կոստանդնուպոլսի,
1852. Երբեքտէ Միլիթի-դէ Թանկարտին վիճակա-
րեան... Կ'ը գրէ իմ Կոստանդնուպոլսի տղաքին շէր է-
լիսի «Տղաքին» եւ այլն: Իսկ թէ «Բրտեհէն [սրով եւ
յիւնէն] շատ առաջ 1852ին Կ. Պոլսի հրատարակեցին
«Կրիկն Գրիկեան գլուխութեան մասին» իտասն եւ արգէն,
Ինչպէս կ'ըսէ Ղազիկեան, այլանկի չիմտեսնութիւն է:
Կ. Պոլսի հրատարակեցին, հոնկոյն Երբ անմայն հայա-
գիրքն եւ քանակաց, իբրեւ Թովման Արծրունի գործ
ընդունան եւ նաեւ զԱնանուն Արծրունի Պատմութե-
ան, այն Անանունն որ Թովմանիկն է Գաղիկ Ար-
ծրունի թուականութեանն եւ չիմտեսեաց Ալլովմամբ
ի կէս ի գարուն: Կ. Պոլսի հրատարակեաց ըսնի՛ թէ
«Եւս նորա (Թովմանի Արծրունի) այլ ոք՝ որոյ անուն
չէ մէջ ծանօթ, յառաջ խաղաղութեան եւ զպատմութե-
ան միջեւ ի ՇՀ ամ Հայկական ուսմանի ուսմանի այս փոքն
միջեւ ի մեր թուականն 1121, այն ի ի գարուն Յաւե-
լուանին համար է՝ զորքն եւ եւ խոսած եմ (Մայիս,
232 ք, ծան. 6): — Զիմ վերջինէալ ուսումնասիրութիւն
Թովմանի Արծրունի եւ Անանուն Արծրունի Պատմութե-
անց կարգացած չեն Բաւոլմէջ եւ սլ. երկու Միլի-
թարեան յորդանանագիրք, որ զԱլլովմամբ չիմտեսեաց
նկարագիրն վերագրեցին զարեմալ Թովման Արծրունի,
սեւ Բաւոլմէջ 1907, Սեպտեմբր-Հոկտեմբր, 455 ք, եւ
1908 Մայիս, 231 ա:

1 Չիմտես թէ նոյն է եւ Ալլահն կամ Յա-
գառն, յարեանայ Պատմութեան ք գրոց Ռեզնեբորգ
գլխին վերնագրին մէջ. «Յայտարարութիւն սակաւուք
անդգնանն եւ վարք Գրիգորի եւ որդւորն ի թղթոյն
Արաբիկեայ եպիսկոպոսի, որ վան հարցմանն Մարկոսի
միայնաւ ի յԱթուհանի, Զայս Աթուհան «Էղբն կ'ա-
նունէ Լ. Գար. 32. (Հայ. Հիմ Գար. Պար. սպ. 1886,
երես 161. սպ. 1887, երես 181), չիմտես ուսիր առեալ:
«Արաբիկեան կարգա՝ Արաբիկ» Մարկոս անունով միայ-
նակեցի մէ ինքնաբեր, որ Աթուհան շատ քիչ իլլին առա-
նացած էր: Լուսաւ սրբայ վարդա Պատմութիւնը շարա-
գրեց նմանի ձեւով».

2 Գիտեն Բաւոլմէջ ընթերցողք՝ որ նոյն ամառ-

գիւն. շինեաց եւ կառարեաց անդ (յԱղթամար) զեկեղեցին, եւ (Տէր Եղիսէ) է թաղած ի Բերդաւոր. Սամաւէ Անեցի, 99. Հիւրշման գիւտ միայն է յԱլթի, յԱշարհացոյցն յորեմացոյց եւ ի թովմայ Արծրունւոյ (Հաւաքեալ Աւ. 1905, Օգոստոս, 252ա), եւ ոչ գ' յԵլի, "Այսպէս եւ ինճիւնեան, Սորբէր. 151—152, ուր չկան ոչ թովմայ Արծրունւոյ անուանքն" "Ելլոյ, յերկու տեղիս, ոչ Անունուն Արծրունւոյ միակ վկայութիւնն "զգաւառն Ելի, Միայն կայ անդ Սամաւէ Անեցոյ "Իլի, յերես 173, ծան. 2, զոր ինճիւնեան չէ հետադառնալ ("Ուխտանէս, եւ "Գիւրջ թղթոցն", յայտ է թէ անծանօթ էին առ կենդանութեամբ ինճիւնեանի): Լ. Ղ. Աւշաւի չամար ալ "Ելի, եւ "Ալթի, մի եւ նոյն անունն է, զի կը գրէ յԱշարհ, Յանկ Տեղեաց, երես 568, սինակ երրորդ, սող վերջին. "Ելի (Ալթի) 552, որ է վկայութիւնն Ուխտանիսի զոր զՅլթի ի վեր անգր: Բ. Աւան կամ Ըւնա. "Պարսկահայ... ունի գաւառս ինն. Ալթի՝ որ է կուրծիան, Մարի, ... Ըւնա... յարեանց, Աշխարհացոյց, 608. որ յԱշարհակեալ օրինակին, յերես 32, կը գրուի զԱւնա. — Թաղէս՝ Աւանոյ եպիսկոպոս. "Գլէթ Թղթից, 146—147. ոչ ուղիղ Աւնայ եւ Աւնայ, անդ, 149, 151, փոխանակ Աւնայ. — "Ըւնայ, Չարի հաւան... զՏամբէր եւ զԱւնայ, թովմայ Արծրունւոյ, Ա. տպ. 283. — "Ելանէ մարգարան (Գուրգէն) ի վերայ նոցա, եւ յինքն հանէ զՏամբեր եւ զԱւնայ գաւառ, անդ, 291. — "Չգաւառն Ըւնայ՝ զոր այնքան վաղագոյն այլադգեացն յափշտակեալ էին, Անունուն Արծրունի, 294:

Թ.

"Խառնէ զինքնանս ի միաբանութիւն Եկեղեցւոյ ճշմարիտ հաւատի՝ Բրիտտոսի (1909 Յունուար, 20 ա, ծան. 3):

"Ճշմարիտ հաւատի (= հաւատի) Բրիտտոսի, ունի Ուխտանէ, Բ. լէ. 64, սող չորրորդ ի սորէ. ըստ որում ուղղեալ է եւ ի Գլէթ Թղթից, 579, սող 6: Հաւատ եւ Հաւատ բառերն բազում ուրեք այլ ընդ այլոյ գրեալ են ի Մատենագրութիւնն յափնեաց. օրինակ մի ի Մանգակունւոյ եւ օրինակ մի ի թովմայ Արծրունւոյ նշանակած եմ յիմ Հայկազն Բառարկունի, երես 70, թիւ 64:

Ժ.

"Աշտատ-Յեզդայար... յառաջացաւ Հաշտանք եւ հազանիկեցոյ շինութիւն, Սատաղ... քաղաքներն" (1909 Յունուար, 20 բ). եւ ի ծանօթութեան 1՝ "Նուաճեցին շինութիւն (Κετίς): Գարձեալ (Ապրիլ, 104 ա, ծան. 4). "608/9ին Աշտատ-Յեզդայար շինութիւն եւ Սատաղի հետ Նուաճեց Պարսից լծոյն ներքեւ:"

"Շինութիւն կը գրէ՝ հետեւեալ Սերիոսի (Ա տպ. 123. Բ տպ. 77): Բայց Մտեփանոս Աստղիկ (Բ. Բ. 86, տպ. Պետրոս) կը գրէ Սերիէ. "Եւ Աշտատ (տպ. Աշտո) ոմն՝ առաքեալ յաբալէն Պարսից խորափու, եւ հարեալ զԵլին՝ էստ զԵլին՝ քաղաք Հաշտանից, Վաղարց գրած եմ

յիմ Տեղեկութիւնս ի գլէթ Պարսկահայ Սորբէր Տարեկոյն: Աստիկ իւրեցեայ (արտասպան "Գրականական եւ Պատմական՝ Հանդիսից), Մոսկուա, 1889, երես 26, ծան. 1. "Չինութիւն գրեալ է ի կրկն տպագրութիւնս Սերիոսի. այլ ուղիղն է Սերիէ, կամ ըստ Աստղիկ Սերիէ: Չորրորդ Հայոց Հաշտանից գաւառին մէջ նշանակուեր այս բերդաքաղաք, զոր բազում անգամ կը յիշատակեն նա եւ Սարսիկ Նաչաբութեան պատմագիրը Կիւարիւն անունամբ: Ըստ Պրոկոպիոսի՝ Սերիէն հետէ կը ի Թեոդոսուպոլիս (ի կարծիս չորիւք աւուրբք. տե՛ս Lebeau, Histoire du Bas-Empire, édit. de J. Saint-Martin, Լ. Բ. երես 76, ծան. 2: Մենանքր պատմագրի (որ էր ի վախճան Չ. Գարուն) լատին թարգմանին կարեւոր թէ Կիւարիւն նոյն է ընդ Կիւարիւն բայի, որ կը նշանակէ "Կիւթառ հարկանել, երաժշտաց եւ ընտրահարաց վերայ առած է գրանս յոյն մատենագրին. տե՛ս Lebeau, անդ, Լ. Ժ. երես 149, ծան. 4: Տե՛ս Սերիէ եւ յինճիւնեան, Սորբէր. երես 45: — Ի յարեանցոյ Ընդարձակեալ Աշխարհացոյցին, յերես 30, յիշե նաեւ Լաւանիւն՝ քաղաք ի Չորրորդ Հայոց:

Հիւրշման կը գրէ "Կիւթիւն, ըստ Աստղիկ, Հաւաքեալ Աւ. 1905 Մարտ, 86 բ—87 ա, եւ ծան. 1, յերես 86 բ: Կը գրէ "Չիթառիւն, ըստ Սերիոսի, 1906 Մարտ, 81 բ: Եւ նոյն տարւոյ Գեկտեմբերին որիչ կը գրէ "Կիւթիւն, 363 բ, եւ "Չիթառիւն, 366 ա, զոր եւ կ'ուզէ ստուգարանել ի Չիթ ("Չիթառապոլիս իւլ") բառէն, եւ ապա կը հարցնէ. "Ի նշանակ Չիթառիւն Սերիէն հետ համայնեցնելու է, եւ կարծեմ թէ "Չիթառիւն" գաղղարարդի տեալ է, փոխանակ "Կիւթառիւն, զոր կը հաստատեն ոչ միայն Աստղիկն "Կիւթիւն, այլ եւ յոյն պատմագրոց (Պրոկոպիոս, Մենանքրի, եւ այլոց) Կիւարիւն եւ Կիւթիւն գրութիւնք, եւ ասորական Սիրիս զոր կը յիշէ Հիւրշման (1906 Գեկտեմբեր, 366 ա):

ԺԱ.

"Աղբայից արքայ բարեարութեամբ արար եւ զմէջ յաշխարհարձակ, 1909 Մարտ, 80 ա. (Գլէթ Թղթից, 168): Եւ գարձեալ. "Աղբայից արքայ բարեարութեամբ արար զհետ Ելիսիւնի. 1909 Մայիս, 141 բ (Գլէթ Թղթից, 170). ուր եւ ի ծանօթութեան 3 կը գրէ. "Համանիչ կը թուի սատր [այս ինքն "Աղբիս, բառին] "աշխարհարձակ, զոր կը գործածէ Կիւթիւն:

"Սիւսա Սիւսի մարգարէ կը գրէ առ Կիւթիւն (Գլէթ Թղթից, 168—169). "Եւ յորժամ մարգարէն Աստուած օտորմեցաւ, եւ արքայից արքայ բարեարութեամբ արար՝ եւ զմէջ յաշխարհիւ, հաւատոյ եւ եկեղեցեաց կարգի աւելագոյն պատուէր ի վերայ արար, զի ընդ միմեանս խաղաղութիւն եղցին. Չոր բանս Սիւսապոյ կ'երկրորդէ Կիւթիւն յիւրում պատասխանելուն (Գլէթ Թղթից, 170). "Որ գրեալ էր [ձե՛ր առ իս Կիւթիւն] թէ... արքայից արքայ բարեարութեամբ արար, զիս [զՍիւսիս] [յ]—յիւսիս արշիւ, եւ վանս եկեղեցեաց

եւ հաւատայ եւ ընդ միմեանս խաղաղութիւն ու-
նելոյ՝ պատուէր ի վերայ արար», Երեմիայի եւս
տեղեկո՞ւմ էր ի կատարեալ եզակի երրորդ գէմ՝
«Արձակում» բայի, եւ կը նշանակէ «ընկիւն» որ
է սովորական, կատարեալ եզակի երրորդ գէմ՝
«Արձակեմ» բայի, Սմաութ ըսել կ'ուզէ. «Երբ
արջայից արջայն (Խաղաղ Բ Արջուկ) իւր բա-
րեբարութեամբ զի- ընկիւն յաւելն (յա ինչն է
Հայ), մասնաւորապէս պատահական որ զիրոնական
ինքիւններն խաղաղութեամբ կարգադրենք ի միա-
սին», Տեսէք ընկիւն = ընկիւն ի յաւորդ վկայու-
թիւնով. «Իսկ իբրեւ մեծեցաւ եւ ծանեաւ նա
զԹոհանէն, զամաթի հարաւ, զոստ ընկիւն եւ
փախեաւ», Եւս. Եկեղ. Գ. իգ. 192. — «Ջեմ-
բաւանքն ի նմանէն ընկիւն» [= Արձակեմ],
զբանաւորն կոնեաց, եւ Լայն ընկիւն [= Արձա-
կում] ասելով. Եկեղ. ամենայն ագգ եւ աղերք
առ Աստուած եւ Լայր. Ոսկերեան, Ի Վերա-
ցումն Տեսան. Լ. Բ. Մեկնութեանց Պաղտոսի,
758: «Եւ արարեալ աղաւթ» ընկիւն զնա. Վարդ
Հայրապետ, Լ. Ա. 600: Տեսէք եւ «Արձակում», ի նոր
Հայկազանի Բառարանին, ուր կան եւ Սասնական
նեղիւյ ընկիւն, Անկառար ընկիւն (կամ ընկիւն
Ոսկերաւ. Ոսկ. Եկեղ. ԺԱ. Երբ. 504), ընկ-
իւն (ի Ջալալիայ կաթողիկոսէ). Հրամայական
ընկիւն (Ոսկերաւ. Կիրեղ Աղեքսանդրացի,
Մեկն. Արարածոց). «Իսկ նոցա տեսեալ թէ ոչ
ընկիւն, յարուցեալ փախեան գաղաւ», «Արձակեմ»
զիւ, զի մեռանիմ», կը կարգանք ի վարս Հա-
րանց, Լ. Բ. երես 111, տողք 3—4, եւ երես
104, տող 10. Բայց նոր Հայկազանին (Մար-
կոս) ունի ըստ այլ շեռարանի ընկիւն, ընկիւն:
Այսպէս եւ ի ճառս Ոսկերեանի, տպ. 1861,
յերեսան 546—547. «Առնու Եկեղեցի գայլ, եւ
ընկիւն ոչխար, ի ծանօթութեան 1 նշանակեալ
է. Երկաթագործն ընկիւն»,

ժԲ.

«Ջե աշխէ որ ինձ հասեալ է ի տերանց»
(1909 Մայիս, 141 ք). եւ ի ծանօթութեան 3 կը
գրէք. «Աշխէ կամ Աշխէն, զոր կը գործածէ
հոս Կիրիւն [Գիրք Թաղից, 170. «Ջե աշխէն եւ
ինձ հասեալ է ի տերանց», բայց յերես 580,
տող 4, ուղղեալ է ի հրատարակէն «զի աշխէ» ոչ
եւ ինձ (տպ. որ ինձ) հասեալ է, եւ այլուր կը
գրէ առ Սմաութ. «Աշխէն ձեր եւ փառաւորու-
թիւն» (Գիրք Թաղից, 170), այլուստ աննախօք է:
Կիրեայի ձեռն գրքիս կան եւ ծագումը. Հմմտ.
պարսկ. azadeskari, ազատ, ինքնիշխան. հոմա-
նիշ կը թուի ստոր «աշխարհարայի», զոր կը
գործածէ Կիրիւն, այլուքն հանդերձ.

= «Աշխէ» ստորեկն է կարծեմ, եւ կը
նշանակէ Ըռք, փառաւորութիւն. Կիրիւն գրե-
լով առ Սմաութ «Աշխէն ձեր եւ փառաւորու-
թիւն», ի թուի ինձ «Փառաւորութիւն», բառի
միմեկ զ'Աշխէն. Ասորերէն ելա՞ն կը նշանակէ
Glorificatus est, փառաւորեցաւ (Payne Smith,
Thesaurus Syriacus, ի կարգի Զ-ն
նշանագրի, էջ 1087). — Ելա՞ն կը նշանակէ
Splenduit, Nitidus factus est; de vultu

Mosis, ի գիրք Ելեց, ուր մեր թարգմանութիւնն
ունի «Փառաւորեալ», գլուխ ԼԳ. 29, 30, 35
(Payne Smith, տեղ, էջ 1087): Արմատ բառից
է Զհ, Gloriatu est, Superbivit (Payne
Smith, տեղ, էջ 1086).

Վ'ողջունեմ սիրով զպատուական եւ զբա-
ղաւորական Լ. Յաղաթում Ա. Տաշեան եւ կը հա-
ղորդէ նմին զայնորդ. «Չայնեմ» բային նկատ-
մամբ գրեց ի Հանդիսիք, 1906 Մարտ, 79 ք,
ծան. 1. «Ինքրաւն դարձուած մին է» Իսկական
աստուածութիւնն ի ծանկութեանն ի վերայ քան
զտարրական նմանութիւնս եւ յայնէլ զազեցու-
թիւնս, յորսմ յանձնական էութեանն զերն
ունի» (Աշխէ. 204 [Ա տպ. 208 Բ տպ.]), քան
տարի յաւաւ զբաժ եմ ի Սողոմոնի մա Մեծ.
Լ. Գրիգորիս Ա. Գաւեմքեարեան, թէ Աշխէն
գեղի յիշեալ «ինքրական, տեղի ուղղեմ է ըստ
իւ». «Ի վերայ քան զտարրական նմանութիւնս եւ
նշան էս զազեցութիւնս, յիշումս յանձնական
էութեանն զերն ունի», Տարւոյս Բաղնիշի մէջ,
Ապրիլ, 154 ք—155 ք, Լ. Յ. Ապրիլ լատիներէն
միջնորդութեամբ փորձեց պարզել յայնի շար-
ցումն, յորում յայնիւն էսթիմուն զերն ունի
«անիմանալի բառերը».

Ողջուն մին ալ առ միւս բաղնիքաւորական
Հրաշխայ Առնաւան, զորոյ անորոգով կը կարգւած
զամենայն հայադիտական գրութիւնս ի Հանդիսիք
եւ այլուր, ցաւելով որ առողջութեանս վատթար
վիճակն կ'արգելու դիտողութիւններ յիմ կող-
մանէ: Կը նշանակեմ միայն զՏեսապայտ:

1. Վան զի մշակում (= մարդանշակ ?)
գաղաճն այնպիսի. Յիշատակարան Եփրեմ կա-
թողիկոսին Սոյո, գրեւ յաւին 1771. Հնարեւ
ԱՄ. 1908 Նոյեմբեր, 331 ք: Ո՛չ «Իտրուպտ»
գաղաճն, այլ «Իտրուպտ» գաղաճն, ինչպէս
ըսած է Արիստակէս Լատիփերցի՝ յերես 79. «Ի
սասակի սառնամանեաց դաշտին բրտացեալ էին
ձեռք եւ ոտք Իտրուպտ գաղաճն», գաղաճներէն
Monstres à face humaine կամ à figure humaine (Լատ-
իփերցի եւ Եփրեմ կաթողիկոս Սոյո կ'անար-
կեն յայն «մարդագէմ գաղաճներն», որ գրաբեր է ի

«Լատիփերցի թուի մեկնումն Արիստակէս
վարդապետի, ոչ «Լատիփերցի», «Լատիփերցի»,
«Լատիփերցի», «Լատիփերցի», «Լատիփերցի»,
որպէս թէ ձեռն ըլլար ի Լատիփերցի անիւ, որ չի ու-
րէք ի գիր. «Լատիփերցի. հարեմբ Արիստակէս վարդա-
պետի, զի ինչինքն, Ստրուպտ. 520: Յեռնար Զե-
նագրէն Երբանոս Երեմի (Երեմ անի ի Ստեփանոս Առ-
ղիկ, տպ. Պետրոսեղի. 1885: Յաւաղաւան, երեք ԼԳ
տող վերջին — ԼՔ), գրուած է. «Պատմութիւն Լատ-
ակիս Լատիփերցի վարդապետի», «Սոյալանեմ կամ
Լատիփերցի, զի գրէ ի Ստեփանոս Առնաճայեցի, Ա տպ.
215. Բ տպ. 179, ուր չի նշանակեալ այլ ընթերցումն
Նշանակէ եւ Կիրիւն Գաւեմքեարեան. «Լատակէս վարդա-
պետ, կոնեցաւ Լատիփերցի, տպ. Վեհապետ. 1865, երես
4 ըստ որում եւ ի Զեռարան փրփրեալ Արարած
Երեմի. «Իտրուպտ վարդապետ, կոնեցաւ Լատիփերցի,
կամ «Լատակէս կոնեցաւ Լատիփերցի ըստ ք. 124 Զե-
նագրի փանցք գրելու ի թուի Ուն ք. = 1603 ճաշեան,

